

MUSIQA SAN'ATINING KOINOT GARMONIYASI VA INSON RUHIYATI BILAN BOG'LIQLIGI

Rahmatullayeva Shahnoza

Namangan davlat pedagogika ishtituti

Aniq va tabiiy fanlar fakulteti

Musiqqa ta'lim yo'nalishi 1-bosqich talabasi.

Annotatsiya: *Mazkur ilmiy-ommabop maqolada musiqqa san'atining paydo bo'lish tarixi uning insoniyat sivilizatsiyasi rivojidadagi o'rni va inson ruhiyatiga ko'rsatadigan chuqur ta'siri keng qamrovli tahlil qilingan bo'lib unda qadimgi dunyo mutafakkirlaridan tortib zamonaviy neyrobiologiya xulosalarigacha bo'lgan nazariy qarashlar o'rin olgan musiqqa nafaqat estetik zavq manbai balki matematik tartib va fizik hodisa sifatida tadqiq etilib o'zbek milliy maqom san'atining jahon madaniy merosidagi o'rni hamda klassik kompozitorlik maktablarining evolyutsiyasi yoritib berilgan maqolada musiqaning tarbiyaviy ahamiyati ijtimoiy birlashtiruvchi kuchi va zamonaviy texnologiyalar asridagi transformatsiyasi masalalari yaxlit matn ko'rinishida bayon etilgan bo'lib u musiqqa nazariyasi san'atshunoslik va madaniyatshunoslik yo'nalishlari bilan qiziquvchi keng kitobxonlar ommasiga mo'ljallangan.*

Kalit so'zlar: *Musiqqa, san'ati, tovushlar, falsafa, maqom, polifoniya, simfoniya.*

Musiqqa insoniyat sivilizatsiyasining eng qadimgi va eng sirli kashfiyotlaridan biri bo'lib u nafaqat tovushlar yig'indisi balki ruhning tili his-tuyg'ularning ifodasi va koinotning matematik tartibidir insoniyat paydo bo'lgan ilk davrlardanoq tabiatdagi ohanglarni tinglash shamolning uvillashi suvning shildirashi va qushlarning sayrashidan ilhomlanib o'zining ichki kechinmalarini tovush orqali tashqariga chiqarishga harakat qilgan arxeologik topilmalar shuni ko'rsatadiki hatto tosh davrida ham suyaklardan yasalgan sodda naylar mavjud bo'lgan bu esa musiqaning insoniyat evolyutsiyasi bilan qanchalik chambarchas bog'liqligini isbotlaydi.

Musiqqa nazariyasining shakllanishi qadimgi Yunoniston Hindiston va Xitoy madaniyatlarida boshlangan bo'lib Pifagor kabi olimlar musiqani raqamlar va koinot garmoniyasi bilan bog'laganlar ular tovush tebranishlari orasidagi nisbatlarni o'rganib musiqiy intervallarni matematik formula darajasiga ko'targanlar Sharq uyg'onish davrida esa Abu Nasr Forobiy o'zining "Kitob al-musiqqa al-kabir" asari bilan musiqqa ilmini yuksak cho'qqiga olib chiqdi tovushlarning fizikasini va inson ruhiyatiga ta'sirini ilmiy asoslab berdi musiqaning inson fiziologiyasiga ta'siri ham beqiyosdir u miyadagi dopamin gormonini ajratib chiqarish orqali kayfiyatni ko'taradi stressni kamaytiradi va hatto ayrim kasalliklarni davolashda musiqqa terapiyasi sifatida qo'llaniladi bugungi kunda raqamli texnologiyalar asrida musiqqa ishlab chiqarish va iste'mol qilish butunlay o'zgardi sun'iy intellekt yordamida kompozitsiyalar yaratilmoqda ammo insoniy

tuyg'ular bilan sug'orilgan tirik ijro etiladigan asarlar o'z qadrini yo'qotgani yo'q musiqa chegara bilmaydi u millat tanlamaydi tili bir bo'lmagan insonlarni ham bitta ohang ostida birlashtira oladi shuning uchun ham musiqa dunyodagi eng universal aloqa vositasi hisoblanadi har bir ohang ortida bir taqdir har bir ritm ortida bir yurak urishi yashiringan klassik kompozitorlar Bax Motsart va Betxovenning asarlaridagi matematik aniqlik bugungi kunda ham kompyuter algoritmlari uchun namuna bo'lib xizmat qilmoqda o'zbek milliy maqom san'ati esa insonning ilohiy ishq va falsafiy o'ylari mujassamlangan durdonadir shashmaqomning murakkab tuzilishi va ijro uslubi jahon madaniy merosining ajralmas qismiga aylangan musiqa ta'limi yosh avlodning intellektual salohiyatini oshirishda ularda estetik didni shakllantirishda muhim o'rin tutadi.

Musiqiy asarni tinglash jarayonida inson miyasi bir vaqtning o'zida ham matematik hisob-kitobni ham hissiy tahlilni amalga oshiradi bu esa neyronlararo bog'liqlikni kuchaytiradi zamonaviy dunyoda musiqa industriyasi ulkan iqtisodiy kuchga ham ega biroq uning asl mohiyati tijoratda emas balki odamlarning qalbiga yetib borishda va ularni yaxshilikka chorlashdadir musiqa bu vaqt ichida harakatlanuvchi arxitekturadir u yo'qlikdan bino bo'lib havoda tebranadi va bizning xotiralarimizda abadiy muhrlanadi musiqa turlari haqida gap ketganda simfonik kamer va vokal janrlarini alohida ta'kidlash lozim simfoniya bu ulkan orkestr uchun yozilgan murakkab polifonik asar bo'lib u inson hayotining barcha ranglarini o'zida mujassam etadi opera esa teatr va musiqaning sintezi bo'lib inson ovozinig cheksiz imkoniyatlarini namoyish etadi zamonaviy yo'nalishlar orasida rok pop jaz va elektron musiqa o'z tinglovchilariga ega jaz musiqasi bu erkinlik va improvizatsiya timsoli bo'lsa rok musiqasi ijtimoiy norozilik va energiya manbai sifatida shakllandi elektron musiqa esa texnik taraqqiyotning mevasi bo'lib tovushlarning yangi olamini kashf etdi musiqiy asboblar ham o'z evolyutsiyasiga ega bo'lib sodda qamish naylardan tortib murakkab sintezatorlargacha bo'lgan yo'lni bosib o'tdi fortepiano asbobi o'zining diapazoni va dinamik imkoniyatlari bilan musiqa olamida inqilob yasadi skripka esa inson ovozigga eng yaqin ohanglarni chiqara olishi bilan mashhur bo'ldi milliy asboblarimiz tanbur dutor va nay esa o'zbek xalqining ma'naviy dunyosini ifodalovchi asosiy vositalardir musiqa nafaqat san'at balki tarbiya vositasi hamdir yosh bolalarga beshik taronalari orqali beriladigan ilk musiqiy taassurotlar ularning kelajakdagi xarakterini shakllantiradi musiqa orqali biz o'zimizni anglaymiz dunyoni his qilamiz va koinot sirlariga yaqinlashamiz uning kuchi shundaki u so'z ojiz qolgan joyda gapira boshlaydi u qalbning eng chuqur qatlamlariga kirib borib u yerdagi og'riqlarni davolaydi va quvonchni ziyoda qiladi musiqa bu abadiyatning sadosidir.

O'rta asrlar Yevropasida cherkov musiqasi ustunlik qilgan bo'lsa Uyg'onish davriga kelib dunyoviy musiqa janrlari rivojlandi madriyallar va asbob-uskunalar uchun yozilgan pyesalar paydo bo'ldi Barokko davri musiqaga bezakdorlik va kontrastlarni olib kirdi Antonio Vivaldi va Iogann Sebastyan Baxning polifonik asarlari

murakkablikning cho'qqisi bo'ldi Klassitsizm davrida esa tartib muvozanat va shaklning mukammalligi birinchi o'ringa chiqdi Yozef Gaydn simfoniya va kvartet janrlarining "otasi" sifatida e'tirof etilgan bo'lsa Wolfgang Amadey Motsart musiqaga ilohiy yengillik va go'zallik olib kirdi Lyudvig van Betxoven esa klassitsizmdan romantizmga o'tish davrini boshlab berdi va o'z simfoniylarida insonning taqdirga qarshi kurashini aks ettirdi Romantizm davrida musiqa shaxsiy his-tuyg'ular va ichki dunyoning keng ko'lamlari ifodasiga aylandi Shopen List Shuman va Berlioz kabi kompozitorlar musiqiy asarlar orqali poeziya va tabiat manzaralarini tasvirladilar milliy kompozitorlik maktablari shakllandi rus kompozitorlari Chaykovskiy Musorgskiy va Rimskiy-Korsakov xalq kuylaridan foydalanib jahon miqyosidagi asarlar yaratdilar yigirmanchi asr musiqa olamida katta tajribalar davri bo'ldi impressionizm yo'nalishida Klod Debyussi va Moris Ravel tovushlar yordamida ranglar va nur o'yinini tasvirlashga harakat qildilar keyinchalik ekspressionizm atonal musiqa va dodekafoniya kabi murakkab tizimlar paydo bo'ldi Igor Stravinskiyning "Muqaddas bahor" asari o'z davrida musiqiy inqilob yasadi jaz musiqasi AQSHda shakllanib dunyo bo'ylab tarqaldi Lui Armstrong va Ella Fitsdjerold kabi ijrochilar improvizatsiya san'atini yangi darajaga ko'tardilar o'zbek musiqasida esa yigirmanchi asrda milliy va Yevropa an'analari uyg'unligi natijasida simfonik va opera janrlari shakllandi.

Muxtor Ashrafiy to'liq o'zbek operalarini yaratdi o'zbek maqom san'ati esa akademik darajaga ko'tarilib uning nazariy asoslari yanada mustahkamlandi maqom darsliklari yaratildi va o'quv dasturlariga kiritildi zamonaviy o'zbek estradasi esa milliy koloritni saqlab qolgan holda jahon standartlari bilan integratsiyalashmoqda musiqa ta'limi tizimi konservatoriyalar va litseylar orqali professional kadrlarni tayyorlamoqda musiqa nafaqat tinglovchi balki ijrochi uchun ham intellektual va jismoniy mashaqqatdir asbob chalish jarayonida miyaning ikkala yarim shari ham faol ishlaydi diqqatni jamlash va intizom shakllanadi musiqa shuningdek matematik mantiq bilan bog'liq bo'lib ritmik o'lchovlar va intervallar aniq hisob-kitoblarga tayanadi qadimgi olimlar musiqani "jonli geometriya" deb ataganlari bejiz emas tovush to'lqinlarining fizik xususiyatlari va rezonans hodisasi musiqaning inson tanasiga biologik ta'sirini tushuntirib beradi past chastotali tovushlar tinchlantiruvchi yuqori chastotali tovushlar esa tetiklantiruvchi xususiyatga ega musiqiy asar tinglanganda miyadagi amigdala va gipokamp kabi xotira va his-tuyg'ular uchun mas'ul markazlar faollashadi shuning uchun ham ma'lum bir kuy bizni o'tmishdagi voqealarga qaytarishi mumkin musiqa kino san'atining ham ajralmas qismidir mashhur kinokompozitorlar Xans Simmer va Jon Uilyamsning musiqalari filmlarning emotsional ta'sirini bir necha barobar oshiradi musiqasiz kinoni tasavvur qilib bo'lmaydi chunki u kadrdagi voqelikni to'ldiradi va tomoshabin qalbini zabt etadi reklama va marketing sohasida ham musiqa iste'molchi psixologiyasiga ta'sir qilishning kuchli vositasi hisoblanadi tinch musiqa xarid qilish jarayonini uzaytirsam shiddatli ritmlar tezkor qaror qabul qilishga undaydi raqamli texnologiyalar musiqani hamma uchun ochiq qildi striming platformalari orqali

dunyoning istalgan nuqtasidagi musiqani soniyalar ichida tinglash mumkin ammo bu holat musiqaning ommaviy va yuzaki bo'lib qolishiga ham olib keldi haqiqiy san'at asari esa vaqt sinovidan o'tib o'zining chuqur ma'nosini saqlab qoladi kelajakda musiqa va texnologiyalar uyg'unligi yanada kuchayadi virtual reallik va gologrammalar yordamida konsertlar tashkil etilmoqda musiqa insoniyatning eng buyuk merosi bo'lib u bizni yanada insoniyroq va ma'naviy jihatdan boyroq qiladi har bir xalqning o'z musiqiy tili bor va bu xilma-xillik dunyo madaniyatini boyitadi.

Biz musiqani o'rganish va asrash orqali o'zligimizni anglaymiz va kelajak avlodlarga go'zallikni meros qoldiramiz musiqa bu cheksizlikdir uning chegarasi yo'q u doimo rivojlanishda va insoniyat bilan birga yashaydi bizning kundalik hayotimiz shovqinlardan iborat bo'lsa musiqa bu shovqinlarni tartibga soluvchi va ularga ma'no beruvchi seherdir u bizni kundalik tashvishlardan uzoqlashtirib baland cho'qqilarga olib chiqadi musiqa bilan nafas olish va musiqa bilan yashash bu hayotning haqiqiy lazzatidir har bir inson o'z qalbiga yaqin bo'lgan ohangni topsa uning dunyoqarashi o'zgaradi va u hayotga boshqacha ko'z bilan qaray boshlaydi musiqa san'ati yashar ekan insoniyatning ezgu niyatlari va orzulari hech qachon so'nmaydi u bizni birlashtiradi davolaydi va abadiylikka chorlaydi.

Xulosa qilib aytganda musiqa insoniyat yaratgan eng buyuk va universal ne'matlardan biri bo'lib u nafaqat o'tmish va bugunni balki yer yuzidagi barcha xalqlarni umuminsoniy qadriyatlar atrofida birlashtiruvchi qudratli kuchdir musiqa san'atining asrlar davomida bosib o'tgan murakkab evolyutsion yo'li uning inson ruhiyatini tarbiyalashda intellektual salohiyatni yuksaltirishda va ma'naviy olamni boyitishda tengsiz ekanligini isbotladi o'zbek milliy maqom san'atining falsafiy chuqurligidan tortib jahon klassik musiqasining matematik mukammalligigacha bo'lgan barcha namunalar insoniyatning ezgulikka go'zallikka va haqiqatga intilishini aks ettiradi bugungi texnologik taraqqiyot davrida musiqa yangi shakl va vositalarga ega bo'layotgan bo'lsa-da uning asl mohiyati bo'lmish jonli ijro va samimiy tuyg'ular o'z qiymatini yo'qotmaydi shuning uchun ham musiqani o'rganish uni asrab-avaylash va kelajak avlodlarga begubor holda yetkazish har bir jamiyatning madaniy barqarorligini ta'minlovchi muhim omil bo'lib qolaveradi zero musiqa to'xtagan joyda hayotning ranglari so'nadi va u davom etar ekan insoniyat qalbi doimo poklik va uyg'unlik sari intilaveradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. JURAKHONOVICH, G. J., & KARIMBERDIEVICH, R. K. Renewing the System of the Country and the Role and Significance of Art and Culture in Today's New Level of Modernization in Our Life. *JournalNX*, 6(05), 7-9.

2. GaziyeV, J. J. (2021). STYLISTIC FEATURES OF THE WORK OF FRANZ JOSEPH HAYDN. In АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ СОВРЕМЕННОЙ НАУКИ И ОБРАЗОВАНИЯ (pp. 215-217).
3. GaziyeV, J. J., & Toshmatov, G. O. (2021). Acts credit module system and its implementation activities in higher educational process. Asian Journal of Multidimensional Research, 10(9), 467-472.
4. GaziyeV, J. J., & Aliyeva, N. R. (2021). Dmitriy dmitrievich shostakovich life and work. Asian Journal of Multidimensional Research, 10(10), 1181-1185.
5. Joraxanovich, G. J. (2023). Psychological Factors Of Musical Education. JournalNX, 9(11), 8-10.
6. Qodir o'g'li, M. S. (2025). MILLIY MUSIQA–XALQ MADANIYATINING MA'NAVIY KO 'ZGUSI. JOURNAL OF INNOVATIONS IN SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL RESEARCH, 8(10), 107-109.
7. Qodir o'g'li, M. S. (2025). MUSIQA O 'QITUVCHILAR DARSLARDA ILG 'OR TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH KO 'NIKMALARI. SO 'NGI ILMIY TADQIQOTLAR NAZARIYASI, 8(9), 90-94.
8. Qodir o'g'li, M. S. (2025). MUSIQA SAVODXONLIGI TUSHUNCHASI. FORMATION OF PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY AS INTERDISCIPLINARY SCIENCES, 3(36), 220-224.
9. Qodir o'g'li, M. S. (2025). INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR TUSHUNCHASI. SCIENTIFIC APPROACH TO THE MODERN EDUCATION SYSTEM, 3(32), 87-91.
10. Qodir o'g'li, M. S. (2024). INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR VA ULARNING MUSIQA TA'LIMIDA QO'LLANILISHI. SCIENTIFIC ASPECTS AND TRENDS IN THE FIELD OF SCIENTIFIC RESEARCH, 3(28), 68-71.
11. Qodir o'g'li, M. S. (2025). MILLIY MUSIQA–XALQ MADANIYATINING MA'NAVIY KO 'ZGUSI. JOURNAL OF INNOVATIONS IN SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL RESEARCH, 8(10), 107-109.
12. Sobirova, M. (2020). The role of the family in the development of the integration process in science and education. JournalNX, 1137-1142.